

พระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม: ประวัติศาสตร์, หลักฐานทาง
โบราณคดี และพัฒนาการการสร้างอารยธรรมของมนุษยชาติ
**Buddhism in the Silk Road: History, Archaeological evidences
and Development of Human Civilization**

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ¹,
พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสุมาลี² และ พระครูสิริปัญญาภรณ์ (ตันโห)³
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}
โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดหัวดงนาคาย³
PhramahaDaosayamWachirapanyo¹
PhramahaPirat KornAngsumalee²
andPhrakruSiripanyaporn (Tunho)³
Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus, Thailand^{1,2}
PhraPariyatidhamma School, Hua Dong Na Khai Temple, Thailand³
Corresponding Author, E-mail: Starsiam45@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาหลักฐานทางโบราณคดีพระพุทธศาสนาและอารยธรรมของมนุษยชาติตามเส้นทางสายไหม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาจากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอารยธรรมในมณฑลซินเจียง ประเทศจีนและรัฐพิหารประเทศอินเดียเป็นหลักแล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาด้วยหลักอุปนัย

* วันที่รับบทความ: 4 มกราคม 2562; วันที่แก้ไขบทความ 14 มีนาคม 2562; วันที่ตอบรับบทความ 31 มีนาคม 2562

Received: January 4, 2019; Revised: March 14, 2019; Accepted: March 31, 2019

ผลการวิจัยพบว่า

1. เส้นทางสายไหม เป็นเส้นทางการค้าสมัยโบราณในภูมิภาคของทวีปเอเชียที่เชื่อมตะวันตกและตะวันออก พระพุทธศาสนาได้เริ่มเข้าไปเผยแพร่หลังสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นต้นมาและได้รับการนับถืออย่างแพร่หลายนับพันปีจนถึง พ.ศ.1700 จึงเสื่อมสูญไป
2. หลักฐานทางโบราณคดีของพระพุทธศาสนาตามเส้นทางสายไหม ได้แก่ พระพุทธรูป เจดีย์ การเจาะถ้ำ การเก็บคัมภีร์ปราภูมิในประเทศอินเดีย ปากีสถาน อัฟกานิสถาน ทาจิกิสถาน และจีน
3. อารยธรรมของมนุษยชาติตามเส้นทางสายไหม ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเงินตรา การศาสนา การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม จารีตประเพณีรวมไปถึงนวัตกรรมของมนุษย์ เช่น การบันทึก การขุดเจาะถ้ำ สถาปัตยกรรมและการทำมัมมี่

คำสำคัญ: เส้นทางสายไหม; แหล่งโบราณคดี; อารยธรรม

Abstract

This research aims were to study the history of Buddhism, archaeological evidences of Buddhism and human civilization along the silk road. It was a qualitative research focus on the study of evidences and archaeological, historical documents. It was also field trip to civilization areas in Xinjiang province of China and Bihar state of India. The data analyzed by using descriptive method.

The results of study were found that:

1. The silk road was an ancient trade route in the continent of Asia connecting West and East. Buddhism began to propagate after the third Buddhism council. It has been widely respected until the 1700's B.E.
2. Archaeological evidences of Buddhist along the silk road were Buddha Images, Pagoda, cave piercing, architecture scripture collection which appeared in India, Pakistan, Afghanistan, Tajikistan and China.
3. Human civilizations along the silk road were exchange money, religion, politics, government, culture, customs including human innovation, such as, recording, cave drilling, architecture and mummification.

Key words: Silk Route; Archaeological Evidence; Human Civilization

บทนำ

เส้นทางสายไหม (Silk Road) เป็นเส้นทางการกระจายสินค้าและวัฒนธรรมยุคโบราณก่อนสมัยพุทธกาล เป็นศูนย์กลางของอันตรกิริยาทางวัฒนธรรมผ่านภูมิภาคทวีปเอเชียที่เชื่อมโลกตะวันตกและตะวันออกโดยการเชื่อมโยงของพ่อค้าวานิช ผู้แสวงบุญ นักบวช ทหาร ขนเร่ร่อนและผู้อาศัยในเมืองระหว่างจีนและอินเดียไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียนหลายยุคสมัย (Elisseff, Vadime, 2001 : 2) เส้นทางสายไหมมีความยาว 6,437 กิโลเมตร (4,000 ไมล์) ได้ชื่อว่าเส้นทางสายไหม มาจากการค้าผ้าไหมจีนที่มีกำไรตลอดเส้นทาง เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่น (206 ปีก่อน ค.ศ. – ค.ศ. 220) ที่ขยายเส้นทางการค้าสู่ภาคส่วนเอเชียกลางราว 114 ปีก่อน ค.ศ. ส่วนใหญ่ผ่านคณะทูตและการสำรวจของผู้แทนทางการทูตในจักรวรรดิจีน จางเชียน (Zhang Qian) (Boulnois, L., 2005 : 66) ชาวจีนสนใจมากกับความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์การค้าของพวกเขาและขยายกำแพงเมืองจีนเพื่อป้องกันการคุ้มครองเส้นทางการค้านี้ (Xinru, Liu, 2010 : 11) การค้าบนเส้นทางสายไหมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาอารยธรรมจีน อนุทวีปอินเดีย เปอร์เซีย ทวีปยุโรปและคาบสมุทรอาหรับ แม้ผ้าไหมเป็นสินค้าหลักจากจีน แต่ก็มีการค้าสินค้าอื่นจำนวนมาก รวมไปถึงศาสนา ปรัชญาความเชื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ จนถึงยารักษาโรคก็ได้รับความเผยแพร่ไปตามเส้นทางสายไหมควบคู่กันไปจึงกล่าวได้ว่านอกเหนือจากการค้าทางเศรษฐกิจแล้ว เส้นทางสายไหมยังใช้เป็นการค้าทางวัฒนธรรมในบรรดาอารยธรรมตามเครือข่ายเส้นทางด้วย (Jerry Bentley, 1993 : 32-33)

ราว พ.ศ.218 ปีหลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทในเส้นทางสายไหม โดยพระเจ้าอโศกมหาราชจักรพรรดิอินเดียแห่งราชวงศ์โมริยะ ผู้ปกครองอนุทวีปอินเดีย ผู้ทรงมีศรัทธาปสาทยิ่งในพระพุทธศาสนา (Nipat Yamdate, 2015 : 169-204) โปรดรับสั่งให้ทำสังคายนาครั้งที่ 3 ขึ้นที่วัดโศการาม นครปาฏลิบุตร เพื่อชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธานมีพระสงฆ์ที่เป็นอรหันต์เข้าร่วมถึง 1,000 องค์ หลังสังคายนาเสร็จสิ้น พระเจ้าอโศกได้ส่งสมณทูตเผยแผ่พระพุทธศาสนา 9 สาย (Thai Tipitaka and commentary MBU, 2013 Mahavipang Volume 1, 1/9/111) ในบรรดา 9 สาย มี 2 สายที่อยู่บนเส้นทางสายไหมคือสายที่ 1 ส่งพระมัทฉันติกเถระได้เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นกัศมีร์ และคันธาระ สายที่ 6 ส่งพระมหารักขิตเถระไปดินแดนโยนก คือเขตปากเตรียและเปอร์เซีย ทำให้พุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของคนชายขอบ

ชมพูทวีป จึงกล่าวไม่ผิดว่าพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชาที่มีวิสัยทัศน์ยาวไกล ได้เป็นผู้บุกเบิกการส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม (Wilhelm Geiger, 2000: 82) นอกจากนั้น มีข้อความที่จารึกในเสาคีลาอโศกว่า พระองค์ได้มีความสัมพันธ์ไมตรีกับกษัตริย์ต่างประเทศเช่น ซีเรียอียิปต์ มาซิโดเนียกรีก (PhraDhammapitaka (P.A. Payutto), 2000 : 56)

ในปี พ.ศ.608 พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้าสู่ประเทศจีนเป็นครั้งแรก ดังปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุเชื้อสายของพระพุทธองค์และพระราชกนิษของพระภิกษุจื้อผั่นว่า ในสมัยราชวงศ์ฮั่นพระเจ้าฮั่นหมิงตี้ (หลิวจวง) ได้สุบินนิมิตเห็นบุรุษร่างทองสูง 6 ฟุตที่ประเทศตะวันตก (อินเดีย) เหาะลอยขึ้นมาสู่พระราชวังรัศมีพวยพุ่งแล้วส่องสว่างทาบที่พระศอ (คอ) เป็นที่ศรัทธายิ่งนัก (Chou Hsiang Kuang, 1955 : 15) เมื่อตื่นจากบรรทมแล้วโปรดให้โหราจารย์ทำนายจึงได้ทราบว่ามีบุคคลสำคัญเกิดขึ้นในชมพูทวีปจึงได้ส่งคณะทูตไปอัญเชิญคณะทูตเดินทางมาถึงเอเชียกลางได้พบพระมหาเถระ 2 รูป นามว่าพระกัสสปะมาตังคะและพระธรรมลักษณะ จึงได้นิมนต์และให้นำคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเดินทางสู่นครลั่วหยางอันเป็นนครหลวงในสมัยนั้น พระองค์โปรดให้สร้างอารามพระพุทธศาสนาแห่งแรกในจีนคือ วัดม้าขาว เพื่อเป็นเกียรติแก่ม้าขาวที่ขนพระคัมภีร์ พระพุทธศาสนาจึงเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวจีนและได้รับการนับถืออย่างแพร่หลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ราว พ.ศ.1173 พระถังซำจั๋งหรือพระสมณะเสวียนจิ่งได้ศึกษาพุทธธรรมในหลายเมือง พบว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในจีนมีเนื้อความแปลไม่ครบถ้วนและตีความไม่ถูกต้อง ท่านจึงเกิดความคิดอย่างแรงกล้าที่จะเดินทางไปศึกษาพระธรรมที่อินเดีย อันเป็นแหล่งต้นกำเนิดดั้งเดิมท่านจึงได้เดินทางตามเส้นทางสายไหมจากจีนไปอินเดียซึ่งเป็นเส้นทางการค้ายุคโบราณ โดยมีจุดเริ่มต้นที่เมืองซีอาน ผ่านดินแดนเอเชียกลางในปัจจุบันและอีกหลายแคว้นของอินเดียโบราณ พระถังซำจั๋งใช้เวลาศึกษาพระธรรมในอินเดียที่มหาวิทยาลัยนาลันทา นานถึง 17 ปี รวมระยะเวลาไปกลับทั้งสิ้น 19 ปี ในปี พ.ศ. 1188 ท่านเดินทางกลับพร้อมพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤตถึงเมืองหลวงของจีนคือ เมืองฉางอาน ในสมัยพระเจ้าถังไท่จง พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์การแปลพระไตรปิฎกจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน และได้ทรงอาราธนาพระถังซำจั๋งให้เขียนบันทึกการเดินทาง ท่านจึงได้เขียนจดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง หรือในชื่อจีนคือ ต้าถังซียูจี ในบันทึกจดหมายเหตุท่านได้เล่าถึงการจาริกจากจีนไปอินเดีย และรายละเอียดทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ผู้คน จารีตประเพณี วัฒนธรรม

ภาษา ศาสนา ตำนานพื้นเมือง การเมืองการปกครอง กฎหมาย การทหารของแคว้น
ต่างๆ ในอินเดียไว้อย่างละเอียด (Chew Suulun, 2004 : 55) ทำให้เห็นถึงความ
เจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและมหายานในเมืองต่าง ๆ ตามเส้นทาง
สายไหม

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายในเส้นทางสายไหมนี้แล้วได้ก่อให้เกิดอารย
ธรรมพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1. สถาปัตยกรรม มีการสร้างเจดีย์ สถูป วิหาร กุฏิ
ศาลา การขุดเจาะถ้ำตามภูเขา แล้วแกะสลักเป็นถ้ำที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ 2. ประติมากรรม
มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อมาเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบต่างๆโดยวัสดุที่ใช้คือ
ดินเหนียว ไม้ หินชนิดต่าง ๆ โลหะ ทองคำ ทองสำริด ปูนปั้น ลักษณะพระพักตร์ของ
พระพุทธรูปก็มีความแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนชาติที่นับถือ 3. จิตรกรรม มีการวาดภาพพุทธ
ประวัติ ชาดก เรื่องราวต่าง ๆ ในวิหาร ศาลา พระเจดีย์ และในถ้ำต่าง ๆ ตั้งแต่อินเดีย
ปากีสถาน อัฟกานิสถาน จีนเฉียงของจีน เป็นต้น 4. การจารึก คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าเมื่อเดินทางไปในที่ห่างไกล สาวกส่วนใหญ่มักจารึกด้วยใบลานเป็นหลักเพราะถ่อง่าย
ต่อมาจึงมีการจารึกใส่แผ่นหิน เปลือกไม้ หรือแผ่นไม้ จากนั้นมีการทำกระดาษขึ้นจึงนิยม
เขียนใส่ในกระดาษด้วย เส้นทางสายไหมจึงเป็นเส้นทางกำเนิดกระดาษครั้งแรกของโลกโดย
มีแหล่งกำเนิดที่จีน

ด้วยกาลเวลาที่ผ่านมามากหลายพันปี ปัจจุบันเส้นทางสายไหมไม่ใช่เส้นทางค้าขาย
อันรุ่งโรจน์เหมือนในอดีต รวมไปถึงพระพุทธศาสนาตามเส้นทางสายไหมก็แทบไม่มี กระนั้นก็
ตาม ผู้วิจัยก็ยังสนใจวิจัยพระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม ในแง่ประวัติศาสตร์, หลักฐาน
ทางโบราณคดี และพัฒนาการอารยธรรมของมนุษยชาติ เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม
2. เพื่อศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีของพระพุทธศาสนาตามเส้นทางสายไหม
3. เพื่อศึกษาพัฒนาการของอารยธรรมของมนุษยชาติตามเส้นทางสายไหม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอารยธรรมของมนุษยชาติที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในเมืองซินเจียง ประเทศจีนและรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถาสมันตปาสาทิกา คัมภีร์มहाวงศ์ อโศกาวทาน หนังสือประวัติพระพุทธศาสนา หนังสือจดหมายเหตุของพระฟาเหียน จดหมายเหตุของพระถังซำจั๋ง จดหมายเหตุของพระฮัจจง จดหมายเหตุสมณทูตท่านอื่นๆจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในโบราณสถานหลายแห่ง
2. ศึกษาเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง เส้นทางสายไหมในเอเชียกลาง เป็นต้น
3. ศึกษาฐานพระพุทธรูปและที่เกี่ยวข้องในเส้นทางสายไหมเฉพาะมณฑลซินเจียงประเทศจีนและรัฐพิหารประเทศอินเดีย
4. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิแหล่งโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา และอารยธรรมที่เกี่ยวข้องในเส้นทางสายไหม
5. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการวิจัยด้วยการศึกษาจากหลักฐานและเอกสารที่เกี่ยวข้อง สามารถได้ผลการวิจัย ดังนี้

1. ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า เส้นทางสายไหม (The Silk Road) เป็นเส้นทางการค้าขายโบราณในภูมิภาคของทวีปเอเชียที่เชื่อมโลกตะวันตกและโลกตะวันออกตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลในเบื้องต้นเป็นเส้นทางค้าขายไหมคุณภาพดีจากประเทศจีนสู่โลกภายนอก ต่อมาทางสายนี้ได้พัฒนาเป็นเส้นทางของนักแสวงบุญ นักบวช กองทัพ นักโทษ นักการทูต ขนเร่ร่อนและประชาชนด้วย จนถึง พ.ศ.218 พระพุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีบทบาทในเส้นทางสายไหม โดยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้บุกเบิก คือเมื่อจัดการสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จแล้ว ได้ส่งสมณทูตออกไป 9 สาย เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ มี 2 สาย ที่อยู่ในทางสายไหม คือ สายที่ 1 ส่งไปแคว้นกัศมีร์ และคันธาระ และ

สายที่ 6 ส่งไปเขตบาคเตรีย และเปอร์เซีย (Thai Tripitaka, 1996/7/645/272) นอกจากนั้นพบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ติดต่อกับต่างประเทศแถบเอเชียกลาง ดังปรากฏเป็นหลักฐานสำคัญในเสาโอศกที่จารึกด้วยอักษรพราหมี มีข้อความว่าพระองค์ได้มีความสัมพันธ์กับกษัตริย์ต่างแดน ดังนี้ 1. กษัตริย์โยณะ นามว่าอันติโยคะ คือพระเจ้าอันติโอโคส กษัตริย์แห่งซีเรีย 2. พระเจ้าตุระมายะ คือ พระเจ้าปโตเลมี แห่งอียิปต์ 3. พระเจ้าอันติเกนะ คือพระเจ้าอันติโคโนสแห่งมาซิโดเนีย 4. พระเจ้ามคะ คือพระเจ้ามคัส แห่งอาณาจักรไกรินด์จากอียิปต์ 5. พระเจ้าอลิกสุนทระ คือพระเจ้าอเล็กซานเดอร์แห่งเอปรัส หรือประเทศกรีก (PhraDhammapitaka (P.A. Payutto), 2000 : 56)

ต่อมาราว ปี พ.ศ.608 พระพุทธศาสนาได้ขยายไปสู่ประเทศจีนเป็นครั้งแรกในยุคสมัยราชวงศ์ฮั่น นำโดยพระกัสสปะมาตังคะและพระธรรมลักษณะมหาเถระพระเจ้าฮั่นหมิงตี้ (หลิวจวง) ผู้ปกครองมณฑลสมัยนั้นทรงศรัทธาถึงนักจึงมีดำริสร้างวัดม้าขาวไปวัดแรกในประเทศจีนเพื่อเป็นพุทธานุสรณ์ และพระพุทธศาสนาได้เจริญมาโดยลำดับ เมื่อเวลาผ่านไปหลายร้อยปี พระพุทธศาสนาเริ่มมีหลายนิกายและมีการตีความไม่ตรงกับสภาวะธรรม เป็นเหตุให้พระถังซัมจั๋งหรือพระสมณะเสวียนจั้ง ตัดสินใจเดินทางตามเส้นทางสายไหมเพื่อไปศึกษาพระธรรมที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในสมัยนั้น ระหว่างทางท่านได้เห็นความเจริญของพุทธศาสนานิกายหินยานและมหายานตามหัวเมือง ตามชุมชนต่างๆ ตลอดเส้นทาง บางเมืองมีแต่ฝ่ายมหายาน บางเมืองมีแต่ฝ่ายหินยาน บางเมืองเจริญเคียงข้างกัน บางเมืองมีคนนับถือน้อย แต่บางเมืองนับถือเกือบมากรวมไปถึงรายละเอียดทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ผู้คน จารีตประเพณี วัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ดำเนินพื้นเมือง การเมืองการปกครอง กฎหมาย การทหารของแคว้นแคว้นต่างๆ ในอินเดียไว้อย่างละเอียด(Chew Suulun, 2004 : 6)

เมื่อถึง พ.ศ.1477 เป็นต้นมาสถานการณ์พุทธศาสนาตามเส้นทางสายไหมถูกคุกคามจากกองทัพมุสลิมเติร์กศูนย์กลางพุทธศาสนาหลายแห่งได้ถูกทำลาย ในมณฑลซินเจียงประเทศจีนเป็นที่ตั้งของพุทธอาณาจักรได้ถูกโจมตีชาวอุยกูร์ที่เคยนับถือพุทธศาสนาและศาสนานานี้ก็ได้ถูกบังคับให้เปลี่ยนศาสนาตามผู้ปกครอง ราว พ.ศ.1817 กองทัพมุสลิมเติร์กได้บุกทำลายศูนย์กลางการศึกษาในอินเดียคือนาลันทา พระสงฆ์ต่างหลบหนีเอาตัวรอดที่ถูกประหารก็มีมาก จึงทำให้สายสัมพันธ์การสืบทอดพระพุทธศาสนาระหว่าง 2 ชาติได้ยุติ

ลงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหมระหว่างจีน-อินเดียเริ่มระหว่าง พ.ศ.600 สิ้นสุดใน พ.ศ.1700 เศษ รวมเวลา 1,100 ปี (RakDhamisra, 2001 : 56)

2. ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แหล่งโบราณคดีถูกขุดพบเป็นจำนวนมากในประเทศที่อยู่ในเส้นทางสายไหม ได้แก่ 1. *อินเดีย* มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญคือ พุทธคยา ราชคฤห์ นาลันทา เวสาลี พาราณสี กุสินารา ลุมพินี หมู่ถ้ำอชันด้าเอลโลร์่า กันเหรี ภาชา เบตสา สถูปสาญจี การ์เล 2. *ปากีสถาน* มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญคือ เมืองตักกศิลา เมืองสิร์กัปปี สถูปมาณิกยาล่า พุทธสถานที่หุบเขาสวัต 3. *อัฟกานิสถาน* มีแหล่งโบราณคดีที่เมืองจาลาลาบาด หุบเขามิยัน หุบเขาเมสโอแนก เป็นต้น 4. *ทาจิกิสถาน* มีแหล่งโบราณคดีที่เมืองอชินะเทปา มีพระพุทธรูปปางปรินิพพานขนาดใหญ่ และ 5. *ประเทศจีน* มีโบราณสถานกระจายไปตามมณฑลซินเจียง กานซู ชานซี เช่น ถ้ำตุนหวง ถ้ำเบเชกติก เมืองโบราณเกาซาง เมืองโบราณเจียวเหอ เมืองโบราณโซตาน เมืองโบราณคุซเซ เมืองโบราณนีย่า มิราน โหลวหลัน ถ้ำกิชิล ถ้ำหลงเหมิน ถ้ำหยุนกั่ง ถ้ำไมจีซาน ถ้ำปิงหลิงซือ เป็นต้น ทั้งหมดล้วนอุดมไปด้วยแหล่งโบราณคดีทางพุทธศาสนาที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้อารยธรรมที่รุ่งเรืองในอดีตทั้งของพุทธศาสนาและมวลมนุษยชาติ (Fan jinshi, 2017 : 45)

3. ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า เส้นทางสายไหมเป็นที่ยอมรับในสังคมโลกว่า เป็นเส้นทางมรดกทางอารยธรรมของมวลมนุษยชาติ ในฐานะเป็นเส้นทางโบราณในการติดต่อค้าขายและสื่อสารระหว่างตะวันออกกับตะวันตกเชื่อมติดต่อกันตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาล เป็นเส้นทางทางบกที่นำความเจริญหรืออารยธรรมและนวัตกรรมมาสู่มนุษยชาติในด้านต่างๆ โดยแยกเป็นประเด็นดังนี้

ด้านการแลกเปลี่ยนเงินตรา เส้นทางสายไหมเป็นเส้นทางแห่งการค้าขาย แต่ละชุมชนจะต้องมีการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค เมื่อมีการค้าขายในชุมชนที่ห่างไกล และไกลออกไปยังประเทศต่างๆ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนคือเงิน ทอง หรือของมีค่าอื่นๆ จากการค้าขายนี้เองทำให้เกิดพัฒนาอารยธรรมด้านแลกเปลี่ยนเงินตรา

ด้านพลวัตทางศาสนา เมื่อเส้นทางการค้าขายเจริญก้าวหน้าแล้ว นักบวช หรือพระสงฆ์ได้อาศัยเส้นทางการค้าออกไปเผยแผ่ศาสนาที่ตนเองนับถือ ศาสนาที่อาศัยตามเส้นทางสายไหมมีมาก ได้แก่ พุทธศาสนา ฮินดู คริสต์ อิสลาม ยูกาย โซโรอัสเตอร์ เต๋า ขงจื้อ มานิกี ในบรรดาศาสนามากมายเหล่านั้น พุทธศาสนานับว่ามีบทบาทมากที่สุดในเส้นทางสายไหม เพราะได้ทิ้งร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีไว้มากที่สุด อาทิ มีการขุดเจาะถ้ำเพื่อเป็นที่

บูชาที่ปักอาศัย ภาวนา สวดมนต์ บรรยายธรรม เก็บของมีค่า เก็บคัมภีร์ในอินเดียมีมากกว่า 5,000 ถ้ำ ในจีนมีมากกว่า 25,000 ถ้ำ กระจายกันในที่ต่าง ๆ ซากวิหาร พระพุทธรูป เจดีย์ คัมภีร์ทำจากเปลือกไม้ ใบลาน ทองสำริด ทำจากแผ่นหิน จนพุทธศาสนาขยายตัวทั่วเอเชีย ก่อนที่พุทธศาสนาจะถูกแทนที่ด้วยศาสนาอิสลามในเวลาต่อมา ในเส้นทางสายไหมจึงจะพบโบราณสถานที่สำคัญทั้งพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามกระจายอยู่ทั่วไป

ด้านพลวัตการเมือง เมื่อการค้า และการศาสนาขยายตัวมากขึ้น ผู้ปกครองในแต่ละเมืองจะต้องส่งกำลังทหารเข้าควบคุมเส้นทางค้าขายเพื่อเก็บภาษี หรือเพื่อการคุ้มครองกองคาราวานทางการค้าของตน ต่อมาจึงเริ่มขยายอาณาเขตเพื่อควบคุมเส้นทางทางการค้าถาวร ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยินยอมจะต้องมีการต่อสู้ รบพุ่งกันมายาวนานหรือช่วงอายุคน ในยุคที่คำว่าประเทศยังไม่เกิดขึ้น อาณาจักรทางการเมืองและดินแดนจึงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีเจริญ มีเสื่อม จนพัฒนาเป็นประเทศมากขึ้น แต่ละประเทศจึงพยายามเข้าควบคุมอาณาเขตให้ได้มากที่สุด ผู้เข้มแข็งเท่านั้นจะสำเร็จ

ด้านพลวัตวัฒนธรรม ด้วยเส้นทางที่ยาวไกลมีการพบปะค้าขาย การศึกษาเล่าเรียน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การสู้รบเพื่อแย่งชิงดินแดน การเปลี่ยนแปลงด้านการนับถือศาสนา ทำให้เกิดพหุวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ซึ่งครอบคลุมวิถีชีวิตของผู้คน ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

นอกจากนั้นได้เห็นพัฒนาการด้านนวัตกรรมของมนุษย์ เช่น 1) การบันทึก จากยุคเริ่มแรกที่มีกจากจารึกใส่เปลือกไม้ แผ่นหิน แผ่นไม้ แผ่นดินเหนียวแผ่นทองแดง จึงเริ่มมาทำกระดาษเพื่อเป็นที่บันทึกเรื่องราวในศาสนาและการเมือง 2) การขุดเจาะถ้ำ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชปกครองอินเดีย แต่เป็นการขุดเจาะแบบไม่ซับซ้อน เมื่อเข้าสู่เอเชียกลาง นวัตกรรมการขุดเจาะจึงเริ่มละเอียดมากขึ้น มีลวดลายตามเสา วาดภาพที่ผนัง มีการแกะสลักพระพุทธรูป มีการใส่ลวดลายที่งดงามประดับสถานที่ มีสถาปัตยกรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น 3) การทำศพ มีพัฒนาการทำมัมมี่ศพได้ 4) การแพทย์ มีพัฒนาการยาสมุนไพรรักษาโรคที่ดียิ่งขึ้น เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรจัดตั้งศูนย์ประสานงานความร่วมมือกันระหว่างไทย-จีน-อินเดียเพื่อสร้างกลไกร่วมกันในการศึกษาวิจัยและอนุรักษ์ อีกทั้งทำให้การติดต่อประสานทำได้ง่ายขึ้น

1.2 ควรแปลข้อมูลเป็น 4 ภาษา คือ จีน ไทย อินเดีย และอังกฤษ เพื่อให้ข้อมูลที่ศึกษาวิจัย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้ง 3 ประเทศและเป็นสากล

1.3 ควรจัดงานประชุมสัมมนาวิชาการของกลุ่มนักวิชาการในกลุ่มประเทศเส้นทางสายไหม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาแนวทางเปิดแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมพระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม

2.3 ควรศึกษาเปรียบเทียบหรือพัฒนาการพุทธศิลป์ที่ปรากฏในกลุ่มประเทศในเส้นทางสายไหม

องค์ความรู้ใหม่

เส้นทางสายไหมเป็นเส้นทางที่สำคัญยิ่งที่ทำให้มนุษยชาติได้เชื่อมติดต่อกันตั้งแต่มยุคก่อนพุทธกาล พุทธศาสนาในเส้นทางสายไหมเผยแผ่ออกจากอินเดียด้วย 2 เส้นทาง คือ 1. เส้นทางสายเหนือ เข้าสู่อัฟกานิสถาน อิหร่าน เอเชียกลางและจีนตามลำดับ 2. เส้นทางสายใต้ ไปตามเส้นทางทะเลผ่านลังกา มลายู ชวา สุมาตรา ศรีวิชัย จัมปา และจีนตามลำดับ เป็นเส้นทางที่นำความเจริญมาให้กับมนุษยชาติในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการค้าขาย เส้นทางสายไหมเป็นเส้นทางการค้าขายหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค ในเบื้องต้นอาจจะเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนใกล้เคียง ต่อมาเริ่มขยายไปในชุมชนที่ห่างไกลมากขึ้นสิ่งตอบแทนหรือแลกเปลี่ยนนั้นคือเงิน ทอง หรือของมีค่าอื่นๆ ก่อให้เกิดพัฒนาการแลกเปลี่ยน จากให้เปล่าหรือสินค้าแลกเปลี่ยนมาเป็นทองคำ ดีบุก ทองแดง และเงิน 2. ด้านศาสนา ศาสนาที่ปรากฏตามเส้นทางสายไหม ได้แก่ พุทธศาสนา ฮินดู คริสต์ อิสลาม ยูดาห์ โซโรอัสเตอร์ เต๋า ขงจื๊อมานิกี ในบรรดาศาสนามากมายเหล่านั้น พุทธศาสนาได้ทิ้งร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีไว้มากที่สุด 3. ด้านการเมือง เมื่อการค้าขายขยายตัวมากขึ้น ผู้ปกครองในแต่ละเมืองจะต้องส่งกำลังทหารเข้าควบคุมเส้นทางค้าขายเพื่อ

รักษาความปลอดภัยและจัดเก็บภาษี ต่อมาจึงเริ่มขยายอาณาเขตเพื่อควบคุมเส้นทางการค้า
ถาวร ทำให้มีการพ่วงรบกันอยู่เสมอ อาณาจักรจึงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา 4. *ด้าน*
วัฒนธรรม ความหลากหลายของชุมชน ความเชื่อและยุคสมัยจึงมีวัฒนธรรมชีวิตแตกต่างกัน
ไป เช่น การฝังศพ เป็นที่นิยมของชาวจีนชาวคริสต์และอิสลาม การเผาศพ เป็นที่นิยมของ
ชาวพุทธ ฮินดู เช่น เป็นต้น 5. *ด้านนวัตกรรม* เมื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมอยู่
ตลอดเวลา ทำให้ได้เกิดนวัตกรรมต่าง ๆ เช่น 1. นวัตกรรมการบันทึกคัมภีร์ 2. นวัตกรรม
การขุดเจาะถ้ำ 3. นวัตกรรมการทำศพ เป็นต้น

Reference

- Boulnois, Luce. (2005). *Silk Road: Monks, Warriors & Merchants*. Hong Kong: Odyssey Books.
- Chou Hsiang Kuang, (2001). *A History of Chinese Buddhism*. Allahabad: Bhakti Sajjan at the Belvedere Printing Work 1955.
- Chew Suulun. (2004). Xuanzang Travel archives to the west of great Tang Dynasty. Online. Retrived May, 29 2018. from: <https://mgroonline.com/china/detail/9490000104452>
- Elisseeff, Vadime (2001). *The Silk Roads: Highways of Culture and Commerce*. UNESCO Publishing / Berghahn Books.
- Fan jinshi. (2017). *China Dunhuang*. Jiangsu: Jiangsu fine Arts.
- Jerry Bentley. (1993). *Old World Encounters: Cross-Cultural Contacts and Exchanges in Pre-Modern Times*. New York: Oxford University Press.
- Nipat Yamdate. (2015). From King Ashoka, the Great Paragon of Virtue, to King Jayavarman VII's Dedication : Interpretations of the Inscriptions Found on the Aarogyasala. *Damrong Journal*, 14(1), 169-204.
- PhraDhammapitaka (P.A.Payutto). (2000). *Ashoka inscription*. Bangkok: Dan Suthatha Printing.
- Rak Dhamisra. (2001). *The Silk Road*. Bangkok : Usa Printing.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka Mahachulalongkornrajavidyalaya University Edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2013). *Thai Tripitaka. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Edition*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.

- Wikipedia Free encyclopedia, Xuánzàng. (2017). Search 4 September 2013,
from : <https://th.wikipedia.org/wiki>
- Wilhelm Geiger. (2000). *The Mahavamsa or the Great Chronicle of Ceylon*.
New Delhi: Subham Offset Press.
- Xinru, Liu. (2010). *The Silk Road in World History*. New York: Oxford
University Press.